

Yxe Gamla Skola, Lindesberg

Ansökan om kulturminnesmärkning

Så här skriver Anders Larsson i "Nora socken förr och nu anteckningar från 1868-1882".

"Yxe eller Jerle skolhus;

År 1864 har brukspatronen herr A. Wedberg låtit uppföra på egen bekostnad ett vackert skolhus emellan Jerle Bruk och Yxe herrgård som skolat kosta 16000 riksd. Rmt Det står visst på Yxe grund men hör till Jerle Bruks underlydande hemman för Bondeby, Jerle by och bruks varande barns undervisning. Det står över dörren Skolhuset byggt år 1864 af A.W. Jag har varit inne och besett det, själva skolsalen är mycket stor och rymlig, stora höga fönster. Här hålles bönen flere gånger om året såsom jul, påsk m.m. Innehåller flere rum för skollärare m.m. Det uppeldas om vintern af 2-ne kakelugnar, alt är storartadt tilltaget. Heder åt en sådan man som på egen hand låtit bygga detta skolhus och en eftervärd må hafa honom i tacksamt minne."

Marmorplattans guldtext lyder än i dag "Minne af A W 1864"

Anders och Louise Wedberg bodde i Timanderska huset på Prästgatan alldeles bredvid kyrkan i Nora. Efter 10 års äktenskap föddes det enda barnet, Karl-Herman.

Anders Wedberg var en mycket rik brukspatron, han kallades "Nora kungen" och ägde stora egendomar, Hammarby herrgård och järnbruk, Yxe herrgård med Järle bruk, Åkerby herrgård och Hagby bruk alla i Nora trakten. Torphammars bruk i Medelpad och Stavsjö bruk i Östergötland, som omfattade hela 30,000 tunnland.

A W var riksdagsledamot för Nora i 24 år och som den person han var, med pengar och makt tycktes han ha ett finger med i spelet i allt av vikt som hände i trakten.

Han var till exempel en av de drivande bakom Sveriges första normalspåriga järnväg Nora-Järle-Ervalla som invigdes 1856.

Anders och Louise Wedberg ansågs som mycket generösa människor och skolväsendet låg dem särskilt varmt om hjärtat. De skänkte tomtmark i kvarteret Mercurius som skulle användas till "i staden varande skolors nytta och gagn" där uppfördes 1867 en gymnastikbyggnad som användes av stadens skolor till 1935. Paret donerade även medel till Nora folkskolas underhåll 1845. Nora stads slöjdskola för flickor grundades och drevs genom Louise Wedbergs försorg.

Jag och de av mina klasskamrater i Borns skola som bodde i Yxe eller Hammarby fick pengar från Wedbergska fonden varje examensdag i klass 1-6. Det var inga stora summor och man fick inte röra dem förrän man fyllt 50.

En av de personer som med störst kraft och iver verkade för bättre skollokaler och skolmaterial var Per Adam Siljeström (1815-1892). Han reste på studieresa till England och USA 1849-50.

1856 gav han ut boken "Inledning till skolarkitekturen", kompletterad med planscher i häftet "Bidrag till skolarkitekturen". Enligt Siljeström Skulle barnen lära sig bättre om skolan låg vackert belägen helst vid en sjö eller ett vattendrag. Vidare borde skolhuset vara placerad centralt och lättillgängligt. Själva skolhuset skulle vara ändamålsenligt och "en förebild af trevnad, komfort, ordning: så blott det dagliga vinstandet uti skolan må vara en nyttig lärdom för livet" Arkitektoniskt borde skolhuset "förete ett trefligt och inbjudande yttre" gärna "med halft kyrklig karaktär".

Siljeström beskriver också hur många kubikmeter luft det behövdes per elev för att god syreupptagning. Att skolsalen skulle vara placerad så att solen sken in på barnens vänstra kind, att färgen på väggarna inte skulle vara bländande, inte vitt utan gärna olika gråa eller beige nyanser. Träpaneler var också bra.

Siljeström var precis som AW riksdagsledamot, fast något senare.

1842 infördes den allmänna folkskolan, det innebar att socknarna ålades att driva skolor för alla barn. Uppförande av skolbyggnader var dock en stor börda för socknarna. Här finns en uppgift för de socialt intresserade med ekonomiska resurser!

Anders Wedbergs bror, Lars-Erik Wedberg var gift med Lovisa Wilhelmina Geijer, dotter till Salomon Eberhard Geijer som ägde Yxe mellan 1827 och 1842.

Lovisa Wilhelmina Wedberg hade två systrar;

Charlotte Euphrosyne, gift Wennberg och Clementina Magdalena gift med Carl Gustav af Forsell.

Familjen Forsell tillbringade mycket tid på Yxe. En av döttrarna, Marie-Louise, skrev dagbok, ("Herrgårdslif i bergslagen för 70 år sedan" utgivna 1916 av Syster Heijkensköld) där beskriver hon, hur hon och hennes syster Emma driver sommarskola på herrgården med ett dussintal elever, som var barn till anställda och torpare på gården. Marie-Louise berättar också om många möten med "Nora kungen" Anders Wedberg.

Marie-Louise far, Carl Gustav af Forsell var kartograf och statistiker. Han var huvudansvarig för den karta över Göta kanals sträckning som låg till grund för ständernas beslut 1809.

1831 publicerades "Statistik öfver Sverige" som var den första statistiska sammanställningen i sitt slag. Han drev tillsammans med sin bror ångbåtsbolag som gick i trafik mellan Stockholm och Arboga.

Forsell studerade järnvägar på en resa till England 1834 och var troligen den första svensk som färdats med tåg. Här finns kanske en ledtråd till varför Nora var först i landet med normalspårig järnväg.

1836 startade af Forsell landets första småbarnskola (dagis) i Stockholm. Idén hade han hämtat från England och tanken var att arbetarnas barn skulle få en fristad när deras föräldrar var på jobbet. I små barnskolan skulle barn mellan 2 och 7 år inte bara förvaras men också ges fostran och elementära kunskaper.

"Så länge leran är mjuk, tager den hvad intryck den forande handen vill tilldela henne: Sådant är äfven förhållandet med barnet, som från 2 till 6 år med mera lätthet böjer sig för hvarje uppmaning till det goda, än det gör när det hunnit till en högre ålder." Af Forsell i utkast till hand bok för småbarns-skolor 1841.

Aftonbladet skrev i mitten av 1830 talet att af Forsell var den "argaste liberal som Sverige äger"

Carl af Forsell var initiativtagare till Nora folkskolas tillkomst 1841. Skolan invigdes den 19:e juni 1843. Marie-Louise beskriver i sin dagbok hur de först går till Anders Wedbergs för att beskåda en "procession av 30 präster, åtskilliga civile tjänstemän samt stadens förnämsta medborgare" när de kommer till den nya skolbyggnaden hålls flera tal.

Marie-Louise skriver; "Minnesrosor inflätades åt den människoälskande fosterlandsvännen, småbarnsskolornas Fader, min herr Pappa, och hans ädla maka, min fru Moder, stiftarinna af Hennes Majestäts Drottningens Småbarnsskola i Nora."

Marie-Louise skriver också i sin dagbok att hennes pappa har ett möte med Fredrika Bremer juli 1845

Aftonbladet skriver i mitten av 1830 talet att Carl af Forsell var: " den argaste liberal som Sverige äger"

Clementina af Forsell var sysling med Erik Gustav Geijer, jag vet inte om hon eller Anders Wedberg träffade Geijer, men säkert diskuterades hans och den sk. uppfostringskommitténs åsikter gällande skolväsendets förändring även i Yxe och Nora.

Jag vill med det här resonemanget visa hur Anders Wedberg umgicks med personer i samhällsutvecklingens och absoluta framkant. Att han genom sitt politiska och sociala engagemang och ekonomiska resurser spelade en aktiv roll i utvecklingen.

Anders Wedberg umgicks med kungligheter och nationella makthavare och var influerad av tidens radikaler, att bidra till utveckling av samhället och bygga skolhus åt sina underlydandes barn var ett projekt som låg i tiden.

Några viktiga årtal i skolhusets historia;

1857 Yxe skola brandförsäkras

1859 Anders Wedberg blir ensam ägare till Yxe gård med Järle bruk

1864 Anders Wedbergs dör på julaftonen, skolhusets officiella byggår.

1865-1878 A.P. Lohrdén är folkskollärare.

1885 Carl-Herman Wedberg signerar en upplåtelse till "Lindesberg församling" dvs Lindesbergs kommun att de kan använda skolan så länge "det används som skola och hålls i stånd och skick"

1919 Folkskolläraren Viktor Skånberg går efter många års tjänst i pension.

1918 ca Yxe småskola byggs på andra sidan bäcken dvs. i Nora kommun

1920-40 tal Folkskolläraren heter Oskar Karlzen

] 1949 skolan läggs ner. (Småskolan fortsätter ett 10 tal år, lärare är fru Ahrén)

1949 skolhuset återgår efter en dom i tingsrätten till Yxe gård då det inte används som skola.

1952 Svenska Röda korset blir genom gåva ägare till Yxe Gård. Givaren Per Svanberg är förvaltare på livstid.

1957 Per Svanberg dör.

1950 tal huset hyrs ut till olika privatpersoner bla. auktionist Sören Persson med fru Ester

1960 tal försvaret hyr skolan och förvarar vapen i den.

1970 tal skolhuset är tomt och förfaller allt mer

1975 ca. Röda korset beslutar att riva huset som räddas även man (namn okänt) som köper byggnaden och använder den som förråd.

1979 köpet ogiltigförklaras då köparen aldrig betalar mer än handpenning.

1979 Ingrid och Karl-Eric Andersson köper gården, skolhuset går med i köpet.

1980 Skolhuset avstyckas från gården och får fastighetsbeteckning Yxe 7:2

1985 Kerstin Wagner (då Andersson) köper Yxe gamla skola och börjar återuppväcka huset ur sin törnrosasömn.

2009 skolhuset öppnades för första gången på 60 år för allmänheter under konstlundorna, Vinterspår och Ljusstråk

Skolhuset är idag hem åt Kerstin, John, Gabriel och Isabel Wagner.

1. Skolhuset är bekostat av Anders Wedberg, han betydde oerhört mycket för bygdens utveckling under första hälften av 1800 talet.

2. Yxe skolas arkitektur är sprungen ur de ideal som beskrivs i Per Adam Siljeströms bok från 1856.

3. Skolhuset ligger i ett område som är klassat att vara av riksintresse av riksantikvarieämbetet.

4. Det finns ingen kulturminnesmärkt skola i Örebro län.

5. Skolhusets har mycket kvar av färgsättning och snickerier. Huset är byggt av tegelsten och tegelpannor från gårdens tegelbruk.

Kulturminnesmärkning kan göras om;

En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i en ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelse område" (Kulturminneslagen 3 kap 1 S)

Jag anser att Yxe gamla skola uppfyller dessa kriterier.

Med vänlig hälsning

Kerstin Wagner